

Prof. UKW, dr hab. Zdzisław Gębołyś
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz, Polska

Paul Ladewig – życie i dzieło bibliotekarza

W 2014 roku upływa dokładnie 100 lat od daty opublikowania przez Paula Ladewiga Katechizmu bibliotekarza¹, zwięzłego, syntetycznego przewodnika po meandrach pracy i zawodu bibliotekarza. „Katechismus der Bücherei” był owocem 35-letniej praktycznej działalności bibliotekarskiej Ladewiga. Dwa lata wcześniej (1912) Ladewig opublikował swoje główne dzieło bibliotekarskie pt. „Politik der Bücherei”. „Po drodze” w latach 1905 i 1910 opublikował dwa wydania poradnika bibliotekarskiego poświęconego Kruppsche Bücherei. Droga Ladewiga do tych z jednej strony zwierciadeł ówczesnych bibliotek, z drugiej strony wiekopomnych, niepowtarzalnych dzieł, zwłaszcza ta zawodowa, była nie tylko długa i kręta, ale obfitująca w dość nagłe zwroty. Życie i działalność P. Ladewiga przypadły nie tylko na okres burzliwych przemian w dziejach politycznych Niemiec i całej Europy, na okres gwałtownego przyspieszenia technicznego i cywilizacyjnego, ale również na moment istotnych przeobrażeń samej biblioteki.

Paul Ladewig urodził się w Brześciu Litewskim 25 października 1858 roku w rodzinie kupca Alberta Ladewiga i Emilie Weiß. Oboje rodzice pochodzili z Gdańska, gdzie się też urodzili i spędzili większość swojego życia. Zapewne sprawy zawodowe zawiodły rodziców Paula do dość odległego Brześcia. Chyba jednak nie na długo. Niewiele tak naprawdę wiemy o dalszych dziejach rodziny, o dalszych jej gdańskich losach. W 1863 roku w wieku 5 lat Paul powrócił do Gdańska. Jak podaje on nieco zagadkowo w życiorysie opublikowanym w 1936 roku, powrót rodziny Ladewigów był konsekwencją serdecznego przyjęcia w domu przez ojca pewnego wytwornego Polaka podczas polskiej „rewolucji” (określenie Ladewiga – ZG) 1863 roku². W następstwie tego zda-

¹ Zob. P. Ladewig: *Katechismus der Bücherei*. Leipzig 1914.

² Zapewne chodzi tu o Powstanie styczniowe 1863 roku – Zob. własnoręczny życiorys P. Ladewiga. *Lebenslauf*. Bundesarchiv Berlin. Reichsschrifttumskammer. BArch, R 9361 V/7505. BArch, R 9361 V/7505, k. 2–6.

zenia zapewne został on zmuszony przez władze carskie do powrotu w rodzinne strony. Po ukończeniu gimnazjum w Gdańsku w 1878 roku Ladewig zapisał się w poczet studentów Królewskiego Uniwersytetu Fryderyka Wilhelma w Berlinie, gdzie studiował na wydziale filologicznym historię i germanistykę. Studia ukończył 12 X 1882 roku, uzyskując tytuł doktora filologii na podstawie dysertacji pt. „Poppo von Stablo und die lothringisch-clunienensische Klosterreform des XI. Jahrhunderts”³. Bezpośrednio po studiach podjął się Ladewig pracy w Karlsruhe, najpierw w latach 1882–1883 jako pracownik pomocniczy w Badeńskiej Komisji Historycznej, a następnie zatrudnił się w Generalnym Archiwum Krajowym w Karlsruhe jako archiwista. W archiwum pracował do 1889 roku, aby przejść stamtąd do pracy w Landesbibliothek Karlsruhe (Biblioteka Krajowa)⁴. Rozdział życiowy i zawodowy Ladewiga związany z Karlsruhe skończył się w 1898 roku. Jak możemy przypuszczać, przyczynił się do stabilizacji życiowej Ladewiga. W 1898 roku Ladewig zawarł związek małżeński z Hedwig Müller, Szwajcarką z Zurychu, z którego to małżeństwa urodziło mu się 4 dzieci – 3 synów i córka⁵. Następną dekadę (lata 1898–1909) spędził Ladewig w Essen i okolicy, gdzie organizował dla fabrykanta Kruppa biblioteki

³ Zob. Neue Deutsche Biographie (NDB) – Adolf von Morzé: Ladewig Paul. *Neue Deutsche Biographie* 13 (1982) s. 392 i nast. [online] [dostęp: 2014-06-09]. Dostępny w Internecie: <http://www.deutsche-biographie.de/pnd116643854.html>. Dysertacja P. Ladewiga jest zarejestrowana i przechowywana w Archiwum Uniwersytetu im. W. Humboldta w Berlinie – Phil. Fak. Nr. 258 Bl. 81 i nast. – informacja uzyskana od dra Winfrieda Schulza (10.03.2013).

⁴ Informacje biograficzne o Paulu Ladewigu są dostępne w następujących opracowaniach: A. von Morzé: Ladewig Paul...; H. Kieser: Ostdeutsche Biographie. [online] [dostęp: 2014-06-09]. Dostępny w Internecie: <http://www.ostdeutschebiographie.de>; Ladewig Paul. *LBI. Lexikon der Bibliotheks- und Informationswissenschaft*. Hrsg. von K. Umlauf. Stuttgart 2011. Bd. 2/Lief. 1, s. 528–529; Ladewig Paul. *Lexikon des Bibliothekswesens*. Hrsg. von H. Kunze und G. Rückl. Leipzig 1974. Bd. 2, s. 852; Ladewig Paul. *Lexikon des gesamten Buchwesens. 2 völlig neu bearb. Aufl. LGB*. Hrsg. von S. Corsten u.A. Bd. 4. Stuttgart 1995, s. 385. Ułamki biograficzne są dostępne w artykułach wspomnieniowych: M. Bollert: Paul Ladewig 1858–1940. „Zentralblatt für Bibliothekswesen” 1942, H. 3/4, s. 160–168; H.: Abschied von Paul Ladewig. „Die Bücherei” 1940 H. 3, s. 146–148; K. Auras: Paul Ladewig zum Gedächtnis. „Die Werkbücherei” 1940 F. 6, s. 23.

⁵ Zob. Paul Ladewig. Fragebogen für Mitglieder. Bundesarchiv Berlin. Reichsschrifttumskammer. BArch, R 9361 V/7505, k. 1.

w jego zakładach, z wielkim zresztą powodzeniem. Poróżniwszy się z Friedrichem Alfredem Kruppem, wyjechał do Berlina, gdzie spędził 21 lat swojego długiego, pracowitego życia. Dopiero w wieku 73 lat postanowił odpocząć. W 1931 roku kupił majątek w Sennewitzmühle (aktualna polska nazwa: Łąkomin) koło Witnicy (Vietz) nieopodal Gorzowa Wielkopolskiego (niem. Landsberg). Z nieznanych nam bliżej powodów w marcu 1940 roku postanowił powrócić do Berlina. Tam dopadła go choroba. 30 marca 1940 roku Paul Ladewig zmarł, a 5 kwietnia tego roku został pochowany na cmentarzu Parkfriedhof w Berlinie-Lichterfelde⁶.

Praca zawodowa

Działalność zawodowa Paula Ladewiga wypełniła mu blisko 50 lat życia (1882–1931). Jej początkiem była, o czym wspominaliśmy, praca w archiwum w Karlsruhe. Od 1889 roku Ladewig był już związany bez reszty z bibliotekami i bibliotekarstwem, a kilkuletni rozbrat z nimi (1909–1915) nie oznaczał zupełnego zerwania z bibliotekami i z książką. Pomiędzy 1909 a 1915 rokiem pracował jako dyrektor u wydawcy gazet Augusta Scherla. W latach (1912–1915) oddał się pracy publicystycznej (naukowej) na niwie bibliotekarskiej, by od 1915 roku aż do emerytury związać się z Zentralinstitut für Erziehung und Unter-

⁶ Zob. M. Bollert: *Paul Ladewig...*, s. 160–168; H.: *Abschied von...*, s. 146–148; K. Auras: *Paul Ladewig...*, s. 23. Według prof. Ralfa Stremmela z Essen Ladewig zmarł w Sennewitzmühle. Taka informacja figuruje w kartotece personalnej Ladewiga w Archiwum Kruppa. Informacje tę powielili w swoich tekstach późniejsi badacze zajmujący się Ladewigiem: Ernst Schröder i Ralf Stremmel – zob. E. Schröder: *Aus Paul Ladewigs Papieren. Das Münster am Hellweg*, 1958 Jhrg. 11, 1958, Nr. 10, s. 147–156; R. Stremmel: *Friedrich Alfred Krupp: Handeln und Selbstverständnis eines Unternehmers. Friedrich Alfred Krupp. Ein Unternehmer im Kaiserreich*. Hrsg. von M. Epkenhans und R. Stremmel. München 2010, s. 27–76. Profesor Stremmel nie wyklucza, że jest to pomyłka. Niestety nie zachowały się księgi zgonów z tej miejscowości ani z miejscowości sąsiadujących (Vietz, Lindewerder), co potwierdziły poszukiwania w Archiwum Państwowym w Gorzowie Wielkopolskim oraz w urzędach stanu cywilnego w Witnicy, Lubieszynie i Gorzowie Wlkp. – zob. List prof. Ralfa Stremmela do Zdzisława Gębołyśia, 6.05.2013. Ostateczne wątpliwości rozwiązał wypis z rejestru zmarłych cmentarza Parkfriedhof w Berlinie-Lichterfelde, potwierdzający fakt pochówku Ladewiga w Berlinie 5 kwietnia 1940 roku – zob. Parkfriedhof/Lichterfelde. Dr. Phil. Paul Ladewig. Register Nr. R. 13253.

richt (Centralny Instytut Wychowania i Nauczania)⁷. Kariera bibliotekarska Ladewiga rozpoczęła się w dojrzałym wieku. Mając 31 lat został zatrudniony w Badische Landesbibliothek (Badeńska Biblioteka Krajowa) w Karlsruhe, kierowanej przez jednego z najwybitniejszych bibliotekarzy swego czasu, Wilhelma Brambacha⁸. Dziewięć lat spędzonych w bibliotece okazały się, jak to zaznaczył Martin Bollert w pośmiertnym wspomnieniu, decydujące dla dalszego życia Ladewiga⁹ – bibliotekarstwo stało się podstawowym zajęciem, któremu Ladewig poświęcił resztę swojego długiego życia.

Rok 1898 przyniósł podwójny zwrot w życiu Ladewiga, prywatny – założył rodzinę, wstępując w związek małżeński z Hedwig Müller. Niemniej istotny był zwrot w życiu zawodowym – Friedrich Alfred Krupp, potentat przemysłu stalowego w Niemczech i w Europie, zatrudnił go do zakładania bibliotek zakładowych (Werkbüchereien) przeznaczonych dla pracowników koncernu i kierowania nimi. Po krótkim zapoznaniu się z organizacją amerykańskich bibliotek publicznych w 1900 roku Ladewig zorganizował w Essen bibliotekę zakładową jako bibliotekę fachową, a w 1902 roku bibliotekę rodzinną dla Kruppów. Sukces Bücherhalle Kruppa przyniósł Ladewigowi sławę i uznanie w kraju i za granicą. Jako uznany ekspert uczestniczył on w latach 1900–1907 w tworzeniu lub reorganizacji 300–400 bibliotek¹⁰. Szczególne zasługi położył Ladewig w zorganizowaniu biblioteki miejskiej w Essen¹¹. Należał do grona 6-osobowej komisji bibliotecznej, powołanej do urzędzenia biblioteki miejskiej, a będąc jedynym fachowcem w tym gronie, miał decydujący wpływ na jej ukształtowanie i późniejszą działalność¹². Od Kruppa odszedł w 1909 roku w następstwie nieporozumień¹³. W 1909 roku Lad-

⁷ Zob. przypis nr 2.

⁸ P. Ladewig: Wilhelm Brambach. „Zentralblatt für Bibliothekswesen” 1932, Jg. 49, H. 1–2, s. 82–84. – zob. też Brambach Wilhelm. A. Habermann, R. Klemmt, F. Siefkes (red.) *Lexikon deutscher wissenschaftlicher Bibliothekare 1925–1980*. Frankfurt am Main 1985, s. 62–63.

⁹ Zob. M. Bollert: Paul Ladewig..., s. 160–168.

¹⁰ Tamże, s. 161–165.

¹¹ N. Kamp: Die Entstehung der Städtischen Bücherhalle Essen. „Bibliothek” 1991, Nr. 3, s. 364–389.

¹² Tamże, s. 372–378.

¹³ Zob. też własnoręczny życiorys P. Ladewiga. Lebenslauf. Bundesarchiv Berlin. Reichsschrifttumskammer. BArch, R 9361 V/7505. BArch, R 9361 V/7505, k. 2–6.

ewig wyjechał do Berlina. Tam zatrudnił się u wydawcy gazet Augusta Scherla, któremu miał dopomóc w promocji taniej wartościowej literatury dodawanej do literatury bezwartościowej. W 1915 roku odszedł z tej pracy z bliżej nieznanymi powodów. Nie zaniedbywał bynajmniej w tym czasie bibliotekarstwa. W tym okresie wydał między innymi dwa swoje główne dzieła: „Politik der Bücherei”¹⁴ i „Katechismus der Bücherei”, które ugruntowały jego sławę jako praktyka oraz bibliotekarza – zob. fot. 1.

Trudny wojenny czas (pierwsza wojna światowa) przyniósł ważną zmianę w życiu Paula Ladewiga. W 1915 roku powstał w Berlinie Zentralinstitut für Erziehung und Unterricht, ogólnoniemiecka placówka służąca doskonaleniu zawodowemu nauczycieli.

Fot. 1. Budynek Stadtbibliothek Essen, 1906.

Źródło: Stadtbildstelle Essen.

¹⁴ Zob. P. Ladewig: Politik der Bücherei...

Fot. 2. Paul Ladewig.

Źródło: Paul Ladewig (1858–1940). Stadtarchiv Essen.

W obrębie instytutu został utworzony dział – *Zentrale für Volksbücherei* (Centrala dla Bibliotek Publicznych), którego kierowanie powierzono Ladewigowi. Główną częścią centrali była szkoła bibliotekarska, otwarta w 1916 roku, przygotowująca na dwuletnich kursach personel do średniej służby bibliotecznej¹⁵. Po 6 latach działalności, w 1922 roku, szkoła została zamknięta z powodu braku środków finansowych. Ladewig, liczący sobie wtedy już 64 lata, po raz kolejny przedzierzgnął się w praktyka, przejmując w instytucie obowiązki kierownika wydziału wystaw i przeglądu książek pedagogicznych. Tu też dowiódł ponownie swoich talentów organizacyjnych i promocyjnych. W momencie rozpoczęcia działalności biblioteka liczyła 5400 tomów. Do

¹⁵ Zob. M. Bollert: *Paul Ladewig...*, s. 160–168; H.: *Abschied von...*, s. 146–148; K. Auras: *Paul Ladewig...*, s. 23.

końca swego urzędowania Ladewig powiększył ją prawie siedmiokrotnie, osiągając w 1931 roku stan 35 000 tomów. W tym samym czasie udostępnianie w bibliotece wzrosło trzykrotnie (fot. 2)¹⁶.

1 kwietnia 1931 roku w wieku 73 lat Paul Ladewig przeszedł na zasłużoną emeryturę. Wyprowadził się z Berlina na głuchą prowincję do Sennewitzmühle koło Witnicy, pomiędzy Kostrzyniem a Gorzowem, spędzając tam ostatnie 9 lat życia w zakupionym majątku położonym w lesie, w oddali od „cywilizacji”¹⁷ (fot. 3). Nie porzucił jednak zupełnie fachu bibliotekarskiego. Tam opracował między innymi ostatnie wydanie „Politik der Bücherei” i napisał rozległe wspomnienia, niestety zaginione¹⁸. Zmarł w Berlinie 30 marca 1940 roku¹⁹.

Fot. 3. Sennewitzmühle (Łąkomini) współcześnie (maj 2013). Budynek na terenie posiadłości.

Źródło: Fotografia własna Z. Gębołysia.

¹⁶ Zob. M. Bollert: Paul Ladewig..., s. 160–168; K. Auras: Paul Ladewig..., s. 23.

¹⁷ Według profesora Stremmela Ladewig zamieszkał w dobrach należących do syna. Niestety nie wyjaśnił skąd pochodzi ta informacja – zob. List prof. R. Stremmela do Zdzisława Gębołysia, 07.05.2013.

¹⁸ Według hasła zamieszczonego w Neue Deutsche Biographie wspomnienia Ladewiga zostały zdeponowane w wydawnictwie Wolfganga Jeßa, Leipzig, niestety zaginęły podczas II wojny światowej, do dziś nieodnalezione – zob. Neue Deutsche Biographie (NDB) – Adolf von Morzé: Ladewig Paul. *Neue Deutsche Biographie* 13 (1982) s. 392 i nast. www.deutsche-biographie.de/pnd116643854.html [2014-06-09]

¹⁹ Zob. M. Bollert: Paul Ladewig..., s. 162.

Paul Ladewig – publikacje

Pierwszym dziełem Paula Ladewiga była dysertacja na temat lotaryńsko-kluniackiej reformy klasztorów w XI wieku obroniona w 1882 roku. Ostatnim dziełem Ladewiga było trzecie wydanie „Politik der Bücherei”²⁰ w 1934 roku. W tym samym roku Ladewig, germanista z wykształcenia, wydał książkę na temat motywów z Dantego u Goethego²¹. Dorobek Ladewiga, mierzony statystycznie w ponad 50-letnim okresie aktywności twórczej, liczący 11 książek i broszur oraz 15 artykułów zamieszczonych w czasopismach fachowych, może nie jest imponujący, ale o wiele bardziej ważne w jego ocenie jest wartość dorobku w fachowym środowisku i jego znaczenie. Wartością samą w sobie jest również jednorodność dorobku P. Ladewiga. Spotkania z historią i filologią germańską miały u niego charakter incydentalny. Poza wspomnianą wcześniej książką o Goethem, wydał wraz z Theodorem Müllerem regesta biskupów z Konstancji²². Prawdziwą pasją i głównym przedmiotem, któremu oddał się bez reszty, było bibliotekarstwo i to w bardzo różnych wymiarach. Ladewig, bibliotekarz-praktyk interesował się oprawami²³, katalogami²⁴, magazynami bibliotecznymi²⁵, bibliofilstwem²⁶. Gdyby jednak oceniać jego dorobek piśmienniczy z perspektywy wydanych przezeń podręczników bibliotekarskich²⁷, to śmiało

²⁰ Zob. P. Ladewig: *Politik der Bücherei*. 3 neugest. und erw. Aufl. Leipzig, 1934.

²¹ Zob. P. Ladewig: *Dantes vita nuova bei Goethe*. Leipzig, 1934.

²² [Regesta episcoporum Constantiensium] *Regesten zur Geschichte der Bischöfe von Constanz von Bubulcus bis Thomas Berlower 517-1496*. Bearb. von P. Ladewig, T. Müller. Bd. 1. 517-1293. Innsbruck 1895.

²³ P. Ladewig: *Über Tarifrung von Bucheinbänden*. *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1891, Jg. 8, H. 12, s. 529–550.

²⁴ P. Ladewig: *Über Kataloge für den Publikum*. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1914, Jhrg. 31, H. 7, s. 285–297.

²⁵ P. Ladewig: *Das Büchermagazin*. 1926. W: *Eiserne Archivanlagen und Bibliotheksbauten (System Lipman)*. [Katalog]. Berlin, 1926, s. 3–8. P. Ladewig: *Das Büchermagazin. Eiserne Archivanlagen und Bibliotheksbauten*. Berlin 1931, s. 3–8.

²⁶ P. Ladewig: *Vom Katalogapparat bibliophiler Sammlungen. Die Heftlade*, 1902, Jhrg. 1, H. 2, s. 21–24, H. 3, s. 40–44.

²⁷ Oprócz już wspomnianych P. Ladewig opublikował szereg publikacji dotyczących pojedynczych problemów bibliecznych – zob. P. Ladewig: *Die öffentliche Bücherei*. Berlin 1917; P. Ladewig: *Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen*

możemy powiedzieć, że interesowało go wszystko, co mieści się w pojęciu biblioteka: technika biblioteczna, wyposażenie biblioteki, zawód bibliotekarza, kształcenie bibliotekarzy, organizacja i zarządzanie bibliotekami. Ladewig w swoim długim i bogatym życiu zdążył być archiwistą, księgarzem, bibliotekarzem w bibliotece naukowej, bibliotekarzem w bibliotece ludowej i zakładowej (publicznej), nauczycielem w szkole bibliotekarskiej, bibliotekarzem w bibliotece fachowej, organizatorem bibliotek. Ideą fix działalności bibliotekarskiej Ladewiga była bezwzględnie biblioteka publiczna (czy to w Essen, czy w Berlinie) organizowana według wzorców amerykańskiej public library. Poświęcił jej swoje najważniejsze publikacje, w tym „Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen Bücherhalle”²⁸, „Politik der Bücherei”²⁹, „Katechismus der Bücherei”³⁰. Publikacje te, widziane w perspektywie chronologicznej, stanowią dowód bibliotekarskiej dojrzałości Ladewiga, efekt dwudziestoletnich w pierwszym przypadku, a w drugim i trzecim, trzydziestoletnich trudów bibliotekarskich, podsumowanie wieloletnich przemyśleń i obserwacji zebranych w trakcie tworzenia, kierowania bibliotek, a wreszcie w trakcie wykonywania w bibliotece codziennych obowiązków. Dzieła te stanowią sumę jego poglądów na teorię i praktykę funkcjonowania biblioteki zarówno wcześniej, jak i później wyrażanych okazjonalnie w artykułach fachowych. Z tego właśnie powodu warto przypomnieć je współczesnym i zachować dla potomnych.

„Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen Bücherhalle” /1905, 1910/

Książki Ladewiga dotyczące Kruppsche Bücherhalle od strony formalnej można określić na poły mianem raportu o utworzonej przez siebie i wiele lat kierowanej bibliotece oraz rodzajem poradnika bibliotecznego. Na 61 stronach, nie licząc indeksu przedmiotowego, przed-

Bücherhalle. Essen 1905; P. Ladewig: *Die Bibliothek der Gegenwart. Eine Grundlegung und Einführung*. Leipzig 1923; P. Ladewig: *Zur Systematik der Ausleihe. Büchereifragen. Aufsätze zur Bildungsaufgabe und Organisation der modernen Bücherei. Büchereifragen*. Hrsg. von E. Ackerknecht, G. Fritz. Berlin 1914, s. 71–116.

²⁸ P. Ladewig: *Die Verwaltung und Einrichtung...*

²⁹ P. Ladewig: *Politik der Bücherei...*

³⁰ P. Ladewig: *Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen Bücherhalle 1910*; P. Ladewig: *Die öffentliche Bücherei*. Berlin 1917.

stawia Ladewig stan i realizację zadań bibliotecznych. W sposób szczegółowy omawia kwestie ustawienia książek, udostępniania. Drobiazgowo, wchodząc w szczegóły techniczne, zapoznaje czytelników z wyposażeniem magazynów, czytelni, wypożyczalni, ze stosowanymi wówczas narzędziami techniki udostępniania (formularze, karty książek, czytelnika). Bardzo wiele miejsca w poradniku zajmuje materiał ilustracyjny, pokazujący ówczesnie stosowane karty katalogowe, rejestry wypożyczeń, wzory księgi nabytków i inwentarzy, regulamin wypożyczeń. Zwięzły podręcznikowy styl prezentacji wywodów sprawia, że poradnik ów mógł być również wykorzystywany przez inne biblioteki, innych bibliotekarzy w ich pracy bibliotecznej.

„Politik der Bücherei”

„Politik der Bücherei” jest niewątpliwie najważniejszym dziełem Ladewiga, które przyniosło mu rozgłos i sławę w Niemczech i poza ich granicami. Dzięki tej książce objawił się światu bibliotekarskiemu ktoś nietuzinkowy, mający wiele do powiedzenia na temat biblioteki i potrafiący swoją wiedzę zebrać i przedstawić w formie drukowanej. Dzieło Ladewiga nie poddaje się łatwym klasyfikacjom. Z punktu widzenia formy i organizacji treści należy je uznać za systematyczny, zwięzły wykład wiedzy na temat ówczesnego bibliotekarstwa. W 17 rozdziałach przedstawił Ladewig, przechodząc od kwestii ogólnych do szczegółowych, kwestie terminologiczne (książka, biblioteka i jej typy), podstawowe funkcje biblioteki (gromadzenie, opracowanie, przechowywanie i udostępnianie zbiorów). Nie pominął również zagadnień administracyjnych, kierowania biblioteką, w tym kwalifikacji wyższego personelu niezbędnych do pracy w bibliotece. Książka Ladewiga liczy 427 stron i jest w istocie rzeczą syntezą bibliotekarstwa. Równie dobrze zasługuje na miano podręcznika, jak też na określenie jej mianem rozprawy lub traktatu, czyli pisemnego naukowego przedstawienia przedmiotu lub procesu, zazwyczaj obszernego, podejmującego podstawową tematykę dla danej dziedziny wiedzy, grupując i rozważając jej najważniejsze problemy. Tak jest w istocie z dziełem Ladewiga tylko w niewielkim stopniu przypominającego współczesne podręczniki bibliotekarskie pod względem kompozycji. Ladewig większą uwagę niż do ujęcia funkcjonalnego (procesualnego) przywiązuje do miejsca, do czasu, do narzędzi wykorzystywanych w bibliotece. Dzięki temu ujęciu dowiadujemy się,

jak należy ustawiać zbiory, organizować wypożyczalnię, czytelnię, magazyn, konserwować książki, oprawiać je, katalogować książki, rejestrować wypożyczenia, regulamin biblioteczny itd. W tym kontekście łatwiej zrozumieć nieco zagadkowy, przynajmniej dla współczesnego czytelnika, tytuł książki „Polityka biblioteczna”. Pobrzmiewa w nim echo zapoczątkowanego w końcu XIX wieku przez austriackiego bibliotekoznawcę Ferdinanda Eichlera³¹ kierunku rozważań naukowych określonych tym mianem. Ladewig patrzy na bibliotekę jako na podmiot, jednocześnie przedmiot. Biblioteka realizuje politykę regionu, państwa, którego zawsze jest częścią. Biblioteka sama współtworzy politykę względem stanowiących ją zasobów (zbiory, ludzie, środki).

„Katechismus der Bücherei”

„Katechismus der Bücherei” ukazał się drukiem w Lipsku u Ernsta Wiegandta w 1914 roku. Zawarte w katechizmie spostrzeżenia są wyborem uwag i refleksji poczynionych w ciągu jego wieloletniej działalności w roli archiwisty i bibliotekarza. Chciał poprzez nie oświetlić podstawowe sprawy dotyczące bibliotek oraz dać asumpt do samodzielnych przemyśleń³². Kto chciałby zgłębić je bardziej, ten powinien sięgnąć, zgodnie z sugestią P. Ladewiga, do wydanej 3 lata wcześniej książki pt. „Politik der Bücherei”, gdzie są przedstawione w sposób bardziej systematyczny³³. Jak się wydaje, cel ten został osiągnięty, skoro katechizm doczekał się wznowienia w niezmienionej postaci 8 lat później u tego samego wydawcy³⁴.

Katechizm biblioteki – to zbiór uwag na temat różnorodnych aspektów funkcjonowania biblioteki. Zostały one przedstawione w układzie tematyczno-alfabetycznym w 6 rozdziałach: Książka; Biblioteka; Prowadzenie biblioteki; Budowa biblioteki, Praca biblioteki, Kierowanie biblioteką. Rozdziały III–VI zostały dodatkowo rozbudowane poprzez umieszczenie w nich działów drugiego stopnia. Kompozycja poszczególnych działów jest identyczna. Ich zawartość wypełniają hasła

³¹ F. Eichler: *Bibliothekspolitik am Ausgang des 19. Jahrhunderts*. Leipzig 1897; F. Eichler: *Bibliothekswissenschaft als Wertwissenschaft, Bibliothekspolitik als Weltpolitik*. Graz 1923.

³² Zob. P. Ladewig. *Katechismus der Bücherei*. Leipzig 1914, s. 3.

³³ Zob. P. Ladewig. *Politik der Bücherei*. Leipzig 1912.

³⁴ Zob. P. Ladewig. *Katechismus der Bücherei*. Leipzig 1922.

przedmiotowe – ogółem 300, będące terminami fachowymi, ujmującymi różnorodne aspekty (szersze i węższe) funkcjonowania biblioteki. Znalazły się tam zatem takie hasła ogólne, jak: książka, księgozbiór, biblioteka, bibliotekarz, czytelnik, typologia bibliotek, cele i zadania bibliotek, a także bardzo szczegółowe kwestie: ustawienie zbiorów, katalogi, opracowanie zbiorów, lokal, czytelnia, wypożyczalnia, magazyn, gromadzenie, katalogi, kwalifikacje bibliotekarza, organizacja przestrzenna biblioteki, organizator biblioteki, personel, publiczność, statystyka, struktura organizacyjna, udostępnianie, wyposażenie biblioteki, zadania, zarządzanie, finanse biblioteki.

Katechizm biblioteki nie jest jednak ani poradnikiem, ani encyklopedycznym słownikiem terminów fachowych. Katechizm bibliotekarza Ladewiga to swoiste biblioteczne wyznanie wiary autora. Widać to zwłaszcza w wypowiedziach na temat zadań i funkcji książki oraz biblioteki w społeczeństwie teraz i w przyszłości. Jaka jest zatem ta nowa, a raczej nowoczesna biblioteka zdaniem Ladewiga? Ladewig odpowiada wielokrotnie na to pytanie, wskazując na różne aspekty nowoczesności. Mówiąc o ustawieniu zbiorów, stwierdza, że biblioteka współczesna ma prawo do współczesnej systematyki. Wypowiadając się na temat zarządzania, stwierdza, że wprawdzie nowa biblioteka tworzy mechanizmy służby, ale nie jest mechaniczną służbą, gdyż jest żywym organizmem. Wyznacznikiem nowoczesności biblioteki jest też gromadzenie nowości wydawniczych. Odnosząc się natomiast do kwestii finansowania biblioteki, stwierdza Ladewig, że nowoczesna biblioteka powinna być utrzymywana nie tylko przez państwo, ale też ze środków prywatnych, regionalnych i komunalnych.

Cechą charakterystyczną tego opracowania jest zwięzłe, encyklopedyczne ujęcie. Hasła wyróżnione grubą czcionką nie przekraczają zwykle trzech wierszy. Znaleźć w nim można jednakowoż szereg rad i objaśnień, które mogą być użyteczne w pracy bibliotecznej. Dodatkowym walorem wskazówek Ladewiga jest forma ich prezentacji. Paradoksalnie walorem objaśnień Ladewiga jest ich subiektywizm i nieco apodyktyczny, mentorski ton. Miejscami uwagi w Ladewiga wyrażone są w formie aforystycznej, zwięzłej, lapidarnej, przeważnie jednozdaniowej wypowiedzi, wyrażającej ogólną prawdę filozoficzną lub moralną w sposób zaskakujący i błyskotliwy. Trzeba stwierdzić, że generalnie język Katechizmu jest przystępny i zrozumiały (fot. 4).

Fot. 4. Reprodukacja okładki wydania „Katechismus der Bücherei” z 1922 roku.

Źródło: P. Ladewig: Katechismus der Bücherei. Leipzig 1922.

Paul Ladewig, historyk z wykształcenia, zapewne potrafił docenić przeszłość chronioną przez biblioteki, umiał, a właściwie starał się w swoich publikacjach myśleć o terażniejszości, o rozwiązywaniu bieżących spraw bibliotekarskich, starał się też spoglądać w przyszłość, zgadzając, co czeka biblioteki w nadchodzącym czasie³⁵. Ladewig nie ograniczał się tylko do swego środowiska. Jak się wydaje, bardzo mu na sercu leżała popularyzacja bibliotekarstwa. Dowodem tego jest około 30 artykułów w „Deutsche Allgemeine Zeitung” (1923–1934) oraz kilka-

³⁵ P. Ladewig. Eine Bibliothek der Gegenwart. *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, 34, 1927, s. 893–896.

naście pogadank radiowych poświęconych książkom, które wygłosił w latach 1925–1930 na falach „Deutsche Welle”³⁶.

Zakończenie

Biografia Paula Ladewiga czeka na swój czas, swojego autora, a przede wszystkim na monograficzne opracowanie. Szkic biograficzny pierwszy tego rodzaju, nie licząc słownikowych biogramów, należy traktować jako wstęp do przyszłych jeszcze bardziej szczegółowych i pogłębionych badań. Jednak już teraz, na tym etapie dostrzec można główne kierunki poszukiwań biografistycznych, penetracji zachowanej spuścizny Ladewiga, rękopiśmiennej i drukowanej, a także „podróż” w czasie i przestrzeni po kolejnych przystankach życiowych i zawodowych Ladewiga. Jedne od drugich zresztą, jak to bywa zwłaszcza w biografjach osób pełniących swoją służbę z pełnym zaangażowaniem, trudno oddzielić. Przyszłe badania powinny również odpowiedzieć na pytanie, jaki był faktyczny stosunek Ladewiga do nazizmu. Już fakt przynależności do Reichsschrifttumskammer, organizacji prowadzącej politykę kulturalną III Rzeszy pod wodzą Josepha Goebbelsa, wskazuje, że nie był to stosunek obojętny. Warto zająć się również związkami Paula Ladewiga z Polską. Oprócz krótkiego wątku osobistego związanego z Brześciem Litewskim, warto zwrócić uwagę na wspieranie przez Paula Ladewiga mniejszości niemieckiej w Polsce w okresie międzywojennym³⁷. Niezależnie od rezultatów przyszłych dociekań nie ulega jednak wątpliwości, że mamy do czynienia z jednostką wybitną, która również po 74 latach od jej śmierci zasługuje na zainteresowanie, także z racji głoszonych poglądów na temat roli i funkcjonowania bibliotek, z których to poglądów wiele nic nie straciło na aktualności.

Słowa kluczowe: Paul Ladewig, bibliotekarz, bibliotekarstwo.

³⁶ Zob. Paul Ladewig. *Fragebogen für Mitglieder. Bundesarchiv Berlin. Reichsschrifttumskammer. BArch, R 9361 V/7505, k. 1.*

³⁷ Świadczy o tym dotacja w wysokości 15 000 RM Paula Ladewiga dla niemieckich bibliotek w Bydgoszczy w 1922 roku – zob. BAB, Zespół R 8043 Deutsche Stiftung, Sygn. F 62 699 Restakten X 1921 – III 1922, k. 372–374.

Publikacje naukowe Paula Ladewiga

1. Über Tarifierung von Bucheinbänden. *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 1891, Jg. 8, H.12, s. 529–550.
2. Vom Katalogapparat bibliophiler Sammlungen. *Die Heftlade*, 1902, Jhrg. 1, H. 2, s. 21–24; s. 40–44.
3. *Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen Bücherhalle*. Essen 1905.
4. Über einige Probleme der Volksbücherei. *Die Volksbücherei in Oberschlesien*, 1909, Nr 4, 1909 s. 183–190.
5. Der Lesesaal der Oeffentlichen Bücherei. *Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen*, 1909, s. 145–152; s. 183–190.
6. *Die Verwaltung und Einrichtung der Kruppschen Bücherhalle*. Essen 1910.
7. Zur Politik öffentlicher Büchereien. *Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen*, 1911. s. 1–11.
8. *Politik der Bücherei*. 2 Aufl. Leipzig 1912.
9. Die positiven Aufgaben der Jugendliteratur. Vortrag. Zentralstelle zur Bekämpfung der Schundliteratur Berlin, (1913) 24 s. Sonderabdruck aus: „Concordia, Zeitschrift der Zentralstelle für Volkswohlfahrt“ 1913.
10. Über Kataloge für den Publikum. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1914, Jhrg. 31, H. 7, s. 285–297.
11. Zur Systematik der Ausleihe. *Büchereifragen. Aufsätze zur Bildungsaufgabe und Organisation der modernen Bücherei*. Büchereifragen. Hrsg. von E. Ackerknecht, G. Fritz. Berlin 1914, s. 71–116.
12. *Katechismus der Bücherei*. Leipzig 1914.
13. *Politik der Bücherei*. 2 Aufl. Leipzig 1917.
14. Zur Systematik des Bibliothekswesens. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1917, s. 39–45.
15. *Die öffentliche Bücherei*. Berlin 1917.
16. *Die kleine Bücherei. Ihre Verwaltung u. Einrichtung. Ein Wegweiser*. Leipzig 1922.
17. Vom Katalogapparat bibliophiler Sammlungen. *Die Heftlade*, 1922–24. s. 21–24; s. 40–44.
18. *Katechismus der Bücherei*. 2 Aufl. Leipzig 1922.
19. *Die Bibliothek der Gegenwart. Eine Grundlegung und Einführung*. Leipzig 1923.
20. Das Büchermagazin. 1926. *Eiserne Archivanlagen und Bibliotheksbauten (System Lipman)*. [Katalog]. Berlin 1926, s. 3–8.
21. Eine Bibliothek der Gegenwart. *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, 34, 1927, s. 893–896.
22. Autonomie der Volksbücherei. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1928. s. 354–364.
23. Das Büchermagazin. *Eiserne Archivanlagen und Bibliotheksbauten*. Berlin 1931, s. 3–8.
24. Ladewig P.: Wilhelm Brambach. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1932, H. 1–2, s. 82–84.

25. *Politik der Bücherei: Eine Grundlegung ihrer Aufgaben im Kulturleben d. Gegenwart, zugl. e. Handb. f. d. Fachunterricht.* 3. neugestaltete u. erw. Aufl. Leipzig: A. Lorentz, 1934.
26. *Dantes Vita Nuova bei Goethe.* Leipzig 1934.

Paul Ladewig – the Life and Work of the Librarian

Summary

The subject of the thesis is the personality of Paul Ladewig – a German librarian and a library scientist. The biographical part of the paper presents the most important stages of Paul Ladewig's life (school, family life, work, changes of residence). Particular attention is paid to the Ladewig's positions and places of employment (an archivist, a librarian, a bookseller, a teacher, a landowner). Another part of the paper is dedicated to the Ladewig's work, with three of his major works discussed in detail. The final part includes research postulates. The paper closes with a bibliographic list of Paul Ladewig's scientific publications.

Keywords: Paul Ladewig, librarian, librarianship.